Journal of Asia Social Science Studies **Original Article**

Received: 26 August 2026 Revised: 15 October 2026 Accepted: 30 October 2026

พระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง: การศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทยและศรีลังกา

Buddhism and Political Legitimacy: A Comparative Study of Thailand and Sri Lanka

น.ส.พัชรา อำนวยกิจ[1]

Miss. Phatra Amnuaikit

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทย ศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในศรีลังกา และเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างทั้งสองประเทศ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสารร่วมกับการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความวิจัย บทความวิชาการ เอกสารทางประวัติศาสตร์ รัฐธรรมนูญ กฎหมาย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบใน 4 ด้าน ได้แก่ หลักธรรมและอุดมคติของผู้ปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ พระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาติ และการรับรองพระพุทธศาสนาผ่านรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และสถาบันของรัฐ ผลการวิจัยพบว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทต่อความชอบธรรมทางการเมืองของทั้งสองประเทศ แต่มีรูปแบบแตกต่างกัน ประเทศไทยมีลักษณะเด่นในการเชื่อมโยงหลักธรรม คุณธรรมของผู้ปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์ คณะสงฆ์ และรัฐเข้าด้วยกัน โดยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์มีลักษณะเป็นสถาบันและรวมศูนย์ค่อนข้างสูง ขณะที่ศรีลังกามีลักษณะเด่นในการเชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์สิงหล ความเป็นชาติ และบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ ผลการเปรียบเทียบแสดงให้เห็นว่า แม้ทั้งสองประเทศจะมีพื้นฐานพระพุทธศาสนาเถรวาทร่วมกัน แต่บริบททางประวัติศาสตร์ โครงสร้างรัฐ รูปแบบองค์กรคณะสงฆ์ และอัตลักษณ์ทางสังคมการเมือง ส่งผลให้พระพุทธศาสนาถูกนำไปสัมพันธ์กับความชอบธรรมทางการเมืองแตกต่างกัน การศึกษาจึงชี้ให้เห็นว่า บทบาททางการเมืองของพระพุทธศาสนาควรได้รับการวิเคราะห์ควบคู่กับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสถาบันของแต่ละประเทศ

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, ความชอบธรรมทางการเมือง, รัฐกับศาสนา, ประเทศไทย, ศรีลังกา

---

[1] นักวิชาการอิสระ ; independent Scholar,Thailand

Corresponding author, e-mail: phatraamnuaikit@gmail.com

Abstract

This research aimed to examine the role of Buddhism in constructing political legitimacy in Thailand, investigate the role of Buddhism in constructing political legitimacy in Sri Lanka, and compare the similarities and differences between the two countries. This qualitative study employed documentary research and a comparative approach. Data were collected from books, research articles, academic publications, historical documents, constitutions, laws, and other relevant sources. Content analysis and comparative analysis were conducted across four dimensions: Buddhist principles and ideals of political rulers, state–Sangha relations, Buddhism and national identity, and the recognition and protection of Buddhism through constitutions, laws, and state institutions. The findings revealed that Buddhism plays an important role in political legitimacy in both countries, although through different mechanisms. In Thailand, political legitimacy is characterized by the interconnectedness of Buddhist principles, the moral qualities of rulers, the monarchy, the Sangha, and the state. State–Sangha relations are relatively institutionalized and centralized. In Sri Lanka, Buddhism is more prominently associated with Sinhalese identity, nationhood, and the political role of Buddhist monks. The comparative findings demonstrate that, despite their shared Theravada Buddhist tradition, differences in historical contexts, state structures, forms of Sangha organization, and sociopolitical identities have resulted in distinct relationships between Buddhism and political legitimacy. The study therefore suggests that the political role of Buddhism should be understood in conjunction with the specific historical and institutional conditions of each country.

Keywords: Buddhism, Political Legitimacy, State–Religion Relations, Thailand, Sri Lanka

1. บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการเมืองและการปกครองของหลายประเทศในเอเชียมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ความสัมพันธ์ดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงการที่รัฐให้การอุปถัมภ์กิจการทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการนำหลักธรรม ความเชื่อ สัญลักษณ์ทางศาสนา และสถานะของคณะสงฆ์มาเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องผู้ปกครองที่ดี ระเบียบทางสังคม และการยอมรับอำนาจทางการเมือง ในประวัติศาสตร์ของรัฐพุทธ ผู้ปกครองมีบทบาทในการคุ้มครองและ

ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในขณะเดียวกันการประพฤติตนตามหลักธรรมและการอุปถัมภ์คณะสงฆ์ก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สนับสนุนภาพลักษณ์ของผู้ปกครองที่มีคุณธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับอำนาจทางการเมืองจึงมีลักษณะพึ่งพาและเกื้อหนุนกัน และได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบตามพัฒนาการของรัฐและสังคมในแต่ละยุคสมัย (Tambiah, 1976)

ประเทศไทยเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับโครงสร้างทางการเมืองอย่างเด่นชัด พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์และการจัดระเบียบทางการเมืองมาเป็นเวลานาน แนวคิดเกี่ยวกับธรรมราชาและแบบอย่างของพระเจ้าอโศกถูกนำมาใช้อธิบายบทบาทของผู้ปกครองในการทำนุบำรุงและคุ้มครองพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันผู้ปกครองก็มีหน้าที่รักษาความบริสุทธิ์และความเป็นระเบียบของคณะสงฆ์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ คณะสงฆ์ และอำนาจทางการเมืองมีพัฒนาการที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่รัฐแบบจารีตจนถึงการก่อตัวของรัฐสมัยใหม่ (Tambiah, 1976)

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนามิได้ลดความสำคัญลง แต่มีการปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบที่เป็นระบบและมีการจัดองค์กรเพิ่มขึ้น การรวมศูนย์การบริหารคณะสงฆ์ การกำหนดสถานะและอำนาจขององค์กรปกครองสงฆ์ ตลอดจนบทบาทของรัฐในการกำกับกิจการพระพุทธศาสนา ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจทางศาสนากับอำนาจทางการเมืองมีลักษณะเชิงสถาบันมากขึ้น Jackson (1989) จึงเสนอว่าคณะสงฆ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนามีบทบาทเชิงสัญลักษณ์ในการสนับสนุนความชอบธรรมของการใช้อำนาจทางโลกในประเทศไทย และการทำความเข้าใจหน้าที่ด้านความชอบธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านหลักความคิดและการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาของไทยในสมัยใหม่ (Jackson, 1989)

ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการเมืองของไทยจึงมิได้ดำรงอยู่เฉพาะในระดับคำสอนหรือความเชื่อของประชาชน แต่ยังปรากฏผ่านสถาบันและโครงสร้างทางสังคม การที่รัฐเข้าไปเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบคณะสงฆ์ การสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนา และการใช้คุณค่าทางศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างระเบียบทางสังคม แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาสามารถทำหน้าที่ทั้งในฐานะสถาบันทางศาสนาและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันทางการเมือง อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ได้มีลักษณะคงที่ แต่มีทั้งความร่วมมือ ความขัดแย้ง และการตีความพระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ตามความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (Jackson, 1989)

ในอีกด้านหนึ่ง ศรีลังกาเป็นประเทศที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเป็นกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการเมืองในลักษณะที่แตกต่างจากประเทศไทย แม้พระพุทธศาสนาจะมีสถานะสำคัญในสังคมของทั้งสองประเทศ แต่พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของศรีลังกาผ่านประสบการณ์การปกครองแบบอาณานิคม การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 การสร้างรัฐชาติหลังได้รับเอกราช และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ทำให้พระพุทธศาสนาเข้าไปสัมพันธ์

กับอัตลักษณ์ของชาวสิงหลและแนวคิดชาตินิยมอย่างเด่นชัด พระพุทธศาสนาจึงมิได้เป็นเพียงศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ แต่ยังกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในการนิยามความเป็นชาติและการกำหนดทิศทางทางการเมืองของประเทศ (Tambiah, 1992)

บทบาทของพระสงฆ์ในศรีลังกายังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับพื้นที่ทางการเมืองอย่างชัดเจน พระสงฆ์บางกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอภิปรายประเด็นสาธารณะ การเคลื่อนไหวทางการเมือง และการปกป้องผลประโยชน์ที่ถูกอธิบายในนามของพระพุทธศาสนาและชาติ Tambiah (1992) แสดงให้เห็นพัฒนาการตั้งแต่การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในช่วง ค.ศ. 1860–1915 การเปลี่ยนแปลงทางรัฐธรรมนูญก่อนเอกราช การสร้างความชอบธรรมให้แก่การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพระสงฆ์ ตลอดจนการขยายตัวของพุทธชาตินิยมและความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของชาวสิงหลในช่วงหลังได้รับเอกราช กระบวนการดังกล่าวทำให้พระพุทธศาสนาเป็นทั้งแหล่งคุณค่าทางศีลธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของการแข่งขันเพื่อกำหนดความหมายของชาติและอำนาจทางการเมือง (Tambiah, 1992)

เมื่อพิจารณาประเทศไทยและศรีลังการ่วมกันพบว่าทั้งสองประเทศมีพื้นฐานร่วมกันจากพระพุทธศาสนาเถรวาท และต่างมีประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง รัฐ และคณะสงฆ์ แต่บริบททางประวัติศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกันทำให้พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน ในประเทศไทย ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีแนวโน้มเชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ การจัดระเบียบคณะสงฆ์ และโครงสร้างของรัฐ ขณะที่ในศรีลังกาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์สิงหลชาตินิยม และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพระสงฆ์มีความเด่นชัดมากกว่า ความแตกต่างนี้ทำให้การศึกษาเปรียบเทียบทั้งสองประเทศมีคุณค่าต่อการอธิบายว่า ศาสนาเดียวกันสามารถถูกจัดวางอยู่ในโครงสร้างความชอบธรรมทางการเมืองที่แตกต่างกันได้อย่างไร (Tambiah, 1976; Tambiah, 1992; Jackson, 1989)

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของประเทศไทยและศรีลังกา และเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของทั้งสองประเทศ โดยให้ความสำคัญกับ หลักธรรมและอุดมคติของผู้ปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ พระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาติ และการจัดวางพระพุทธศาสนาในโครงสร้างทางการเมืองและกฎหมาย การเปรียบเทียบดังกล่าวจะช่วยอธิบายว่า พระพุทธศาสนามิได้มีรูปแบบความสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมืองที่เป็นแบบเดียวกันในทุกสังคม หากแต่บทบาทในการสร้างความชอบธรรมขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ โครงสร้างสถาบัน และบริบททางสังคมการเมืองของแต่ละประเทศ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา รัฐ และความชอบธรรมทางการเมืองในสังคมเอเชีย

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในศรีลังกา
3. เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของบทบาทพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองระหว่างประเทศไทยและศรีลังกา

3. การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาพระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมืองจำเป็นต้องพิจารณาทั้งแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอำนาจทางการเมือง พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในฐานะสถาบันทางสังคม และบริบททางประวัติศาสตร์ของประเทศไทยและศรีลังกา เนื่องจากแม้ทั้งสองประเทศจะมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นรากฐานสำคัญของสังคม แต่การจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ผู้ปกครอง คณะสงฆ์ และประชาชนมีพัฒนาการที่แตกต่างกัน การทบทวนวรรณกรรมจึงแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ แนวคิดพระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง พระพุทธศาสนากับการเมืองในประเทศไทย พระพุทธศาสนากับการเมืองในศรีลังกา และงานศึกษาเชิงเปรียบเทียบประเทศไทยกับศรีลังกา

3.1 แนวคิดพระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง

ความชอบธรรมทางการเมืองหมายถึงการที่อำนาจทางการเมือง ผู้ปกครอง หรือสถาบันทางการเมืองได้รับการยอมรับว่ามีสิทธิในการปกครอง การสร้างความชอบธรรมจึงมิได้เกิดขึ้นจากกฎหมายหรือการใช้อำนาจบังคับเพียงอย่างเดียว แต่สามารถเกิดจากค่านิยม ประเพณี ความเชื่อ และหลักศีลธรรมที่สมาชิกในสังคมให้การยอมรับ ในสังคมที่พระพุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างกว้างขวาง หลักธรรมและสถาบันทางพระพุทธศาสนาจึงสามารถเป็นแหล่งสนับสนุนความชอบธรรมของผู้ปกครองและระเบียบทางการเมืองได้

Tambiah (1976) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการเมืองผ่านพัฒนาการของรัฐพุทธเถรวาท โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับคณะสงฆ์ ผู้ปกครองมีหน้าที่อุปถัมภ์ คุ้มครอง และส่งเสริมพระพุทธศาสนา ขณะที่คุณธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยสร้างภาพของผู้ปกครองที่มีความเหมาะสมในการใช้อำนาจ แนวคิดเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกและธรรมราชาจึงเป็นแบบอย่างสำคัญที่ทำให้การปกครองถูกเชื่อมโยงเข้ากับคุณธรรมและหน้าที่ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะเกื้อหนุนระหว่างอำนาจทางโลกกับอำนาจทางศาสนา กล่าวคือรัฐมีบทบาทในการสร้างเงื่อนไขให้คณะสงฆ์สามารถดำรงอยู่และปฏิบัติศาสนกิจ ขณะที่คณะสงฆ์และหลักธรรมสามารถสร้างกรอบคุณค่าทางศีลธรรมที่ใช้ประเมินการใช้อำนาจของผู้ปกครอง ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงศาสนาส่วนบุคคล แต่สามารถเป็นองค์ประกอบของระเบียบทางการเมืองและสังคมได้ (Tambiah, 1976)

Swearer (2010) เสนอว่าพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองมาอย่างต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับรัฐจึงต้องพิจารณาทั้งในมิติคำสอน พิธีกรรม สถาบัน และวัฒนธรรมทางการเมือง เมื่อรัฐแบบจารีตเปลี่ยนผ่านไปสู่รัฐชาติสมัยใหม่ บทบาทของพระพุทธศาสนาไม่ได้หายไป แต่ถูกปรับให้เข้ากับสถาบันและกฎหมายสมัยใหม่ พระพุทธศาสนาจึงสามารถดำรงอยู่ทั้งในฐานะแหล่งคุณค่าทางศีลธรรมและองค์ประกอบหนึ่งของอัตลักษณ์ทางการเมือง

จากแนวคิดดังกล่าว การศึกษาครั้งนี้พิจารณาความชอบธรรมทางการเมืองมิใช่เพียงการยอมรับรัฐบาลหรือผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง แต่ครอบคลุมถึงกระบวนการที่หลักธรรม สถาบันสงฆ์ สัญลักษณ์ทางศาสนา และการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาถูกเชื่อมโยงกับการอธิบายว่า ผู้ปกครองหรือระเบียบทางการเมืองมีความเหมาะสมและควรได้รับการยอมรับ

3.2 พระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทย

งานศึกษาประเทศไทยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ และคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์กันอย่างยาวนาน Tambiah (1976) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการเมืองไทยภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ และอธิบายว่าการปกครองในสังคมพุทธมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องผู้ปกครองที่ทรงธรรม ผู้ปกครองมีหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและรักษาความเป็นระเบียบของคณะสงฆ์ ขณะที่การปฏิบัติตนตามหลักธรรมและการสนับสนุนศาสนามีส่วนเสริมสร้างสถานะทางศีลธรรมของผู้ปกครอง

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้รับการจัดระเบียบผ่านสถาบันและกฎหมายมากขึ้น Jackson (1989) วิเคราะห์หน้าที่ทางการเมืองของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์มีบทบาทในการสร้างความชอบธรรมให้แก่โครงสร้างอำนาจทางการเมือง ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมก็ทำให้เกิดการตีความพระพุทธศาสนาและการเคลื่อนไหวทางศาสนารูปแบบใหม่ การสร้างความชอบธรรมผ่านพระพุทธศาสนาจึงมิได้มีลักษณะหยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมไทย (Jackson, 1989)

Swearer (2010) ให้ความสำคัญกับการที่พระพุทธศาสนาเถรวาทฝังอยู่ในวิถีชีวิตและสถาบันทางสังคมของประเทศไทย โดยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกิจการของคณะสงฆ์ แต่ยังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบทางสังคม ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยจึงเกิดขึ้นควบคู่กับการปรับตัวของสถาบันทางพระพุทธศาสนา

Schonthal (2017) ได้ศึกษาพัฒนาการของสิ่งที่เรียกว่า “พุทธรัฐธรรมนูญนิยม” (Buddhist constitutionalism) โดยเปรียบเทียบประเทศไทยและศรีลังกา และชี้ให้เห็นว่าการสร้างรัฐสมัยใหม่ไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาสิ้นสุดลง แต่กลับนำความสัมพันธ์ดังกล่าวเข้าสู่โครงสร้างทางกฎหมายและรัฐธรรมนูญมากขึ้น สำหรับประเทศไทยการรวมศูนย์การบริหารคณะสงฆ์และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสงฆ์กับรัฐเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเชื่อมโยงกับโครงสร้างของรัฐสมัยใหม่

Schonthal และ Ginsburg (2022) ขยายการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับกฎหมายรัฐธรรมนูญ โดยแสดงให้เห็นว่าประเทศที่มีประชากรชาวพุทธจำนวนมากมีรูปแบบการรับรองและจัดความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับรัฐแตกต่างกัน การบัญญัติหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา การจัดองค์กรคณะสงฆ์ และการคุ้มครองเสรีภาพทางศาสนาจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอำนาจรัฐในสังคมร่วมสมัย

ในอีกมิติหนึ่ง Youngmevittaya (2019) ศึกษาความคิดของพุทธทาสภิกขุและการสร้างความชอบธรรมให้แก่อุดมการณ์รัฐไทย โดยแสดงให้เห็นว่าการตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถเข้าไปสัมพันธ์กับแนวคิดทางการเมืองและสถาบันสำคัญของรัฐได้ งานดังกล่าวช่วยให้เห็นว่า พระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมืองมิได้เกิดขึ้นเฉพาะจากโครงสร้างทางกฎหมายหรือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์เท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นผ่านการผลิตและตีความแนวคิดทางศาสนาในบริบททางการเมืองด้วย

Rakprachathai (2021) ศึกษาความคิดทางการเมืองของสันติอโศกในช่วงรัฐบาลทักษิณ และพบว่ากลุ่มทางพระพุทธศาสนาสามารถพัฒนากรอบการตีความปัญหาทางการเมืองของตนเองและเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่ทางการเมืองได้ กรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความหลากหลายภายในพระพุทธศาสนาไทย และชี้ว่าศาสนาสามารถเป็นทั้งแหล่งสนับสนุนและพื้นที่วิพากษ์ความชอบธรรมของอำนาจทางการเมือง

วรรณกรรมเกี่ยวกับประเทศไทยจึงสะท้อนให้เห็นอย่างน้อยสามระดับของความสัมพันธ์ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงหลักธรรมที่เน้นคุณธรรมของผู้ปกครอง ความสัมพันธ์เชิงสถาบันระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ และความสัมพันธ์เชิงอุดมการณ์ที่พระพุทธศาสนาถูกเชื่อมโยงกับความเป็นชาติและสถาบันทางการเมือง

3.3 พระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมืองในศรีลังกา

ศรีลังกามีพัฒนาการของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ยาวนาน แต่บริบททางประวัติศาสตร์แตกต่างจากประเทศไทยอย่างสำคัญ โดยเฉพาะประสบการณ์อาณานิคม การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา การสร้างรัฐชาติหลังได้รับเอกราช และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการเมืองของศรีลังกามีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับอัตลักษณ์ของชาวสิงหลและแนวคิดชาตินิยม

Gombrich และ Obeyesekere (1988) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาในศรีลังกาภายใต้กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความทันสมัย โดยชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาในศรีลังกาไม่ได้ดำรงอยู่ในรูปแบบดั้งเดิมอย่างไม่เปลี่ยนแปลง แต่เกิดการปรับตัวทั้งด้านความคิด การปฏิบัติ และองค์กรทางศาสนา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจบทบาททางการเมืองของพระพุทธศาสนา เพราะแนวคิดและสถาบันทางศาสนาสามารถถูกตีความใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและการเมืองในแต่ละช่วงเวลา

Tambiah (1992) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา การเมือง และความรุนแรงในศรีลังกา โดยให้ความสำคัญกับการเติบโตของพุทธชาตินิยมสิงหลและบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ งานดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการเชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาวสิงหลทำให้ศาสนากลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของ

การกำหนดความหมายของชาติ และส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกลุ่มต่างๆ ในศรีลังกา พระพุทธศาสนาจึงสามารถเป็นทั้งแหล่งคุณค่าทางศีลธรรมและทรัพยากรทางการเมืองที่ถูกใช้ในการสร้างความชอบธรรมให้แก่แนวคิดเกี่ยวกับชาติและรัฐ (Tambiah, 1992)

Seneviratne (1999) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ศรีลังกาในสังคมสมัยใหม่ โดยชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์จำนวนหนึ่งได้ขยายบทบาทจากกิจกรรมทางศาสนาไปสู่กิจกรรมทางสังคมและการเมือง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ขอบเขตระหว่างกิจการทางศาสนากับกิจการทางโลกมีความซับซ้อนขึ้น และทำให้คณะสงฆ์กลายเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดประเด็นสาธารณะและทิศทางทางการเมืองของประเทศ

Bartholomeusz (2002) ศึกษาการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในบริบทของความขัดแย้งและแนวคิดเกี่ยวกับการปกป้องธรรมะในศรีลังกา โดยแสดงให้เห็นว่าการตีความศาสนาสามารถถูกนำมาใช้เพื่อสร้างเหตุผลรองรับจุดยืนทางการเมืองและการปกป้องชุมชนทางศาสนาและชาติได้ งานดังกล่าวมีความสำคัญต่อการศึกษาความชอบธรรม เพราะแสดงให้เห็นว่าความชอบธรรมที่อ้างอิงศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการรับรองผู้ปกครอง แต่สามารถขยายไปสู่การสร้างความชอบธรรม ให้แก่แนวทางหรือการกระทำทางการเมืองบางประเภทได้

Wickramasinghe (2006) วิเคราะห์พัฒนาการของศรีลังกาสมัยใหม่ผ่านประเด็นอัตลักษณ์ที่มีการแข่งขันและการต่อรองกัน โดยชี้ให้เห็นว่าการสร้างชาติหลังยุคอาณานิคมเกี่ยวข้องกับกระบวนการนิยามว่าใครเป็นสมาชิกของชาติและคุณค่าใดควรเป็นศูนย์กลางของรัฐ เมื่อพิจารณาร่วมกับงานเกี่ยวกับพุทธชาตินิยม จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีบทบาทต่อกระบวนการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติของศรีลังกา

วรรณกรรมเกี่ยวกับศรีลังกาจึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมืองอย่างน้อยสามมิติได้แก่ การสร้างอัตลักษณ์ของชาวสิงหลและความเป็นชาติ บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ และการรับรองสถานะของพระพุทธศาสนาผ่านสถาบันและโครงสร้างของรัฐ

3.4 การศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทยและศรีลังกา

แม้ประเทศไทยและศรีลังกาจะมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นพื้นฐานทางศาสนาร่วมกัน แต่พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทั้งสองประเทศแตกต่างกันอย่างสำคัญ ประเทศไทยมีพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐ และคณะสงฆ์ภายใต้กระบวนการรวมศูนย์อำนาจและการสร้างรัฐสมัยใหม่ ขณะที่ศรีลังกาผ่านการปกครองแบบอาณานิคม การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา การสร้างรัฐหลังได้รับเอกราช และความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ ความแตกต่างเหล่านี้ทำให้พระพุทธศาสนาเข้าไปสัมพันธ์กับความชอบธรรมทางการเมืองผ่านกลไกที่แตกต่างกัน

งานของSchonthal (2017) เป็นงานสำคัญที่เปรียบเทียบประเทศไทยกับศรีลังกาโดยตรง โดยเสนอแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมเชิงพุทธ (Buddhist constitutionalism) เพื่ออธิบายการที่พระพุทธศาสนาและสถาบันทางศาสนาถูกจัดวางอยู่ภายในระบบกฎหมายและรัฐธรรมนูญสมัยใหม่ งานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทั้งสองประเทศ

ไม่ได้แยกศาสนาออกจากรัฐตามแบบรัฐฆราวาสอย่างสมบูรณ์ แต่ต่างพัฒนากลไกทางกฎหมายและสถาบันเพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาในลักษณะเฉพาะของตนเอง (Schonthal, 2017)

เมื่อสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า ประเทศไทยมีลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐ และคณะสงฆ์ที่ได้รับการจัดระเบียบเชิงสถาบันค่อนข้างสูง ขณะที่ศรีลังกามีลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา อัตลักษณ์สิงหล ชาตินิยม และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพระสงฆ์ อย่างไรก็ตามทั้งสองกรณีต่างสะท้อนว่าพระพุทธศาสนายังคงเป็นแหล่งคุณค่า สัญลักษณ์ และอัตลักษณ์ที่สามารถเข้าไปสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างและรักษาความชอบธรรมทางการเมืองได้

จากการทบทวนวรรณกรรมยังพบว่า งานจำนวนมากมุ่งศึกษาพระพุทธศาสนากับการเมืองภายในประเทศไทยหรือศรีลังกาเป็นรายประเทศ ขณะที่งานเปรียบเทียบโดยตรงมีจำนวนจำกัดและส่วนหนึ่งมุ่งเน้นด้านรัฐธรรมนูญและกฎหมายเป็นสำคัญ ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวด้วยการเปรียบเทียบบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของทั้งสองประเทศในกรอบที่กว้างขึ้น โดยวิเคราะห์ 4 ด้าน ได้แก่ (1) หลักธรรมและอุดมคติของผู้ปกครอง (2) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ (3) พระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาติ และ (4) การรับรองและคุ้มครองพระพุทธศาสนาผ่านรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และสถาบันของรัฐ กรอบดังกล่าวจะนำไปใช้ในการวิเคราะห์ความเหมือน ความแตกต่าง และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสถาบันที่ทำให้พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อความชอบธรรมทางการเมืองแตกต่างกันในประเทศไทยและศรีลังกา

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง: การศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทยและศรีลังกา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับวิธีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Study) เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของประเทศไทยและศรีลังกา ตลอดจนวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา รัฐ คณะสงฆ์ และสถาบันทางการเมืองของทั้งสองประเทศ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารเป็นหลัก เนื่องจากประเด็นที่ศึกษามีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางศาสนา พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สถาบันทางการเมือง กฎหมาย และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนา ซึ่งจำเป็นต้องวิเคราะห์ความหมาย บริบท และพัฒนาการของปรากฏการณ์มากกว่าการวัดในเชิงปริมาณ

การเลือกประเทศไทยและศรีลังกาเป็นกรณีศึกษาเกิดจากการที่ทั้งสองประเทศมีพื้นฐานร่วมกันหลายประการ โดยเฉพาะการเป็นสังคมที่พระพุทธศาสนาเถรวาทมีอิทธิพลสูงและมีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ

พระพุทธศาสนามาอย่างยาวนาน ขณะเดียวกันทั้งสองประเทศมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโครงสร้างทางการเมืองแตกต่างกัน ประเทศไทยมีพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐ และคณะสงฆ์ภายใต้กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ ขณะที่ศรีลังกาผ่านประสบการณ์อาณานิคม การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา การสร้างรัฐภายหลังได้รับเอกราช และความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ การเลือกกรณีศึกษาที่มีทั้งลักษณะร่วมและลักษณะแตกต่างดังกล่าวช่วยให้สามารถวิเคราะห์เงื่อนไขที่ทำให้พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อความชอบธรรมทางการเมืองในรูปแบบที่แตกต่างกันได้

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเป็นข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยคัดเลือกจากแหล่งข้อมูลที่สามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้ ประกอบด้วย หนังสือและตำราทางวิชาการ บทความวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ รัฐธรรมนูญ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ เอกสารของหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การเมือง ความชอบธรรมทางการเมือง รัฐกับศาสนา ชาตินิยม และอัตลักษณ์ของชาติในประเทศไทยและศรีลังกา

แหล่งข้อมูลสำคัญประกอบด้วยงานของ Tambiah (1976, 1992) ซึ่งใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการเมืองของประเทศไทยและศรีลังกา งานของ Jackson (1989) เกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทย งานของ Gombrich และ Obeyesekere (1988), Seneviratne (1999) และ Bartholomeusz (2002) ซึ่งใช้ประกอบการวิเคราะห์พระพุทธศาสนา ชาตินิยม และบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ในศรีลังกา รวมทั้งงานของ Schonthal (2017) และ Schonthal และ Ginsburg (2022) ซึ่งใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา รัฐ และรัฐธรรมนูญในมุมมองเชิงเปรียบเทียบ

การคัดเลือกเอกสารใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกให้เอกสารต้องมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษาอย่างน้อยหนึ่งด้าน ได้แก่ (1) หลักธรรมและอุดมคติของผู้ปกครอง (2) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ (3) พระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาติ และ (4) การรับรองและคุ้มครองพระพุทธศาสนาผ่านรัฐธรรมนูญ กฎหมาย หรือสถาบันของรัฐ

นอกจากนี้เอกสารที่นำมาใช้ต้องมีแหล่งที่มาที่สามารถตรวจสอบได้ โดยให้ความสำคัญกับหนังสือจากสำนักพิมพ์ทางวิชาการ บทความจากวารสารวิชาการที่ผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เอกสารกฎหมายและเอกสารของหน่วยงานรัฐ รวมถึงงานวิชาการที่ได้รับการอ้างอิงในสาขาพระพุทธศาสนา การเมือง และเอเชียศึกษา สำหรับเอกสารทางประวัติศาสตร์และงานคลาสสิก แม้จะตีพิมพ์มาเป็นเวลานาน แต่ยังนำมาใช้เมื่อมีความสำคัญต่อการอธิบายพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการเมืองของทั้งสองประเทศ

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเมื่อ ตุลาคม พ.ศ.2568-เมษายน พ.ศ.2569 โดยเริ่มจากการกำหนดประเด็นการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นสืบค้นและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง แล้วจัดหมวดหมู่ข้อมูลแยกเป็นกรณีประเทศไทยและศรีลังกา ก่อนจำแนกเนื้อหาของแต่ละประเทศตามกรอบการวิเคราะห์ทั้ง 4 ด้าน

ในกรณีประเทศไทย เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดธรรมราชา ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสถาบันพระมหากษัตริย์ การจัดระเบียบคณะสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับองค์กรสงฆ์ อุดมการณ์ที่เชื่อมโยงชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ตลอดจนบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนกรณีศรีลังกา เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาวสิงหล พุทธชาตินิยม บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับรัฐ ตลอดจนบทบัญญัติทางรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสถานะและการคุ้มครองพระพุทธศาสนา

ภายหลังการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลจากเอกสารหลายประเภทและหลายแหล่ง โดยไม่ใช้ข้อสรุปจากเอกสารเพียงชิ้นเดียวเป็นฐานในการอธิบายประเด็นสำคัญ เพื่อช่วยลดข้อจำกัดจากมุมมองหรือการตีความของผู้เขียนรายใดรายหนึ่ง

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) โดยเริ่มจากการอ่านและจำแนกสาระสำคัญของเอกสารตามกรอบการวิเคราะห์ จากนั้นวิเคราะห์ความหมาย ความสัมพันธ์ และบริบททางประวัติศาสตร์และการเมืองที่ปรากฏในข้อมูลการวิเคราะห์แบ่งออกเป็นสองระดับ ระดับแรกเป็น การวิเคราะห์ภายในแต่ละประเทศ (Within-Case Analysis) เพื่ออธิบายรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมืองของประเทศไทยและศรีลังกาแยกจากกัน ระดับที่สองเป็นการวิเคราะห์ข้ามกรณี(Cross-Case Analysis) โดยนำข้อค้นพบของทั้งสองประเทศมาเปรียบเทียบเพื่อค้นหาความเหมือน ความแตกต่าง และเงื่อนไขที่อาจอธิบายความแตกต่างดังกล่าว การเปรียบเทียบดำเนินการตามกรอบ 4 ด้าน ได้แก่ หลักธรรมและอุดมคติของผู้ปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ พระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาติ และการรับรองพระพุทธศาสนาผ่านรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และสถาบันของรัฐ ก่อนสังเคราะห์เป็นรูปแบบของการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของแต่ละประเทศ

5. ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์เอกสาร หนังสือ บทความวิชาการ และข้อมูลทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและการเมืองของประเทศไทยและศรีลังกา ผลการวิจัยพบว่า แม้ทั้งสองประเทศจะมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นรากฐานสำคัญของสังคม แต่พระพุทธศาสนาถูกนำไปสัมพันธ์กับการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองผ่านโครงสร้างและกลไกที่แตกต่างกันตามบริบททางประวัติศาสตร์ สถาบันทางการเมือง โครงสร้างคณะสงฆ์ และการสร้างอัตลักษณ์ของชาติ โดยนำเสนอผลการวิจัยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ดังนี้

5.1 บทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทย

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของไทยมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระบบการปกครองแบบจารีตจนถึงรัฐสมัยใหม่ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ

ได้แก่ หลักธรรมและอุดมคติของผู้ปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับคณะสงฆ์ การจัดระเบียบคณะสงฆ์โดยรัฐ และการใช้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์และคุณค่าทางการเมือง

ประการแรก พระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นฐานทางศีลธรรมของผู้ปกครอง โดยแนวคิดเรื่องธรรมราชา (Dhammarāja) เชื่อมโยงความเหมาะสมในการใช้อำนาจเข้ากับคุณธรรมและหน้าที่ของผู้ปกครอง Tambiah (1976) แสดงให้เห็นพัฒนาการของแนวคิดจากราชธรรม(*Rajadharma*) หรือหน้าที่ของกษัตริย์ไปสู่ธรรมราชา (*Dharmaraja)* หรือผู้ปกครองที่ทรงธรรม รวมทั้งชี้ให้เห็นความสำคัญของแบบอย่างพระเจ้าอโศกต่อแนวคิดเรื่องกษัตริย์และรัฐในสังคมพุทธของเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น ความชอบธรรมของผู้ปกครองในระบบความคิดแบบพุทธจึงมิได้เกิดจากการครอบครองอำนาจเพียงอย่างเดียว แต่สัมพันธ์กับการปฏิบัติตามธรรมและการทำหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา (Tambiah, 1976)

ประการที่สอง การอุปถัมภ์และการจัดระเบียบคณะสงฆ์เป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมพระพุทธศาสนากับอำนาจรัฐ ผลการศึกษาพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับผู้ปกครองของไทยมีพัฒนาการมายาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงกรุงเทพฯ โดยผู้ปกครองมิได้ทำหน้าที่เพียงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา แต่ยังมีบทบาทในการรักษาระเบียบและความบริสุทธิ์ของคณะสงฆ์ Tambiah (1976) พบว่า โครงสร้างองค์กรคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างการปกครองทางโลก และการจัดลำดับชั้นของคณะสงฆ์ได้รับอิทธิพลจากระบบการบริหารของรัฐ ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้การอุปถัมภ์คณะสงฆ์และการสร้างความเป็นระเบียบภายในสถาบันสงฆ์มีส่วนสนับสนุนความชอบธรรมของระเบียบทางการเมือง (Tambiah, 1976)

ประการที่สาม การสร้างรัฐสมัยใหม่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ของไทยมีลักษณะรวมศูนย์มากขึ้น การออกกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นส่วนหนึ่งของการนำองค์กรสงฆ์เข้าสู่ระบบบริหารที่สัมพันธ์กับโครงสร้างของรัฐ Tambiah (1976) ศึกษาพัฒนาการของกฎหมายคณะสงฆ์ ค.ศ. 1902, 1941 และ 1963 และพบความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างคณะสงฆ์กับกลไกการบริหารของรัฐ ขณะที่ Schonthal (2017) ชี้ว่า เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพุทธในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยมีโครงสร้างทางกฎหมายและระบบราชการสำหรับกำกับคณะสงฆ์ที่รวมศูนย์และครอบคลุมอย่างมาก

ประการที่สี่ พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ที่ใช้สนับสนุนระเบียบทางการเมืองของไทย โดย Tambiah (1976) วิเคราะห์การเมืองไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และพบว่า แม้รูปแบบการปกครองจะเปลี่ยนแปลง แต่สัญลักษณ์และคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนายังคงมีความสำคัญต่อการให้ความหมายแก่การเมืองและความชอบธรรมของระเบียบทางการเมือง การเปลี่ยนจากรัฐแบบจารีตสู่รัฐสมัยใหม่จึงไม่ได้ทำให้พระพุทธศาสนาหายออกจากพื้นที่ทางการเมือง หากแต่เปลี่ยนรูปแบบของความสัมพันธ์จากการอุปถัมภ์แบบจารีตไปสู่ความสัมพันธ์ผ่านสถาบัน กฎหมาย และระบบราชการมากขึ้น (Tambiah, 1976; Schonthal, 2017)

จากข้อค้นพบดังกล่าวสามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ได้ว่า พระพุทธศาสนาสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทยผ่านการเชื่อมโยงคุณธรรมของผู้ปกครอง การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ คณะสงฆ์ และกลไกของรัฐเข้าด้วยกัน โดยลักษณะเด่นของกรณีไทยคือการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอำนาจทางการเมืองมีความเป็นสถาบันและมีการรวมศูนย์ในระดับสูง (Tambiah, 1976; Schonthal, 2017)

5.2 บทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในศรีลังกา

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อความชอบธรรมทางการเมืองของศรีลังกาเช่นเดียวกับประเทศไทย แต่รูปแบบความสัมพันธ์มีความแตกต่างอย่างสำคัญ เนื่องจากศรีลังกาผ่านประสบการณ์การปกครองแบบอาณานิคม การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา การสิ้นสุดสถาบันกษัตริย์ การสร้างรัฐภายหลังได้รับเอกราช และความขัดแย้งระหว่างชาวสิงหลกับชาวทมิฬ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้พระพุทธศาสนาเข้าไปสัมพันธ์อย่างเด่นชัดกับอัตลักษณ์ของชาวสิงหล ความเป็นชาติ และการเมืองแบบมวลชน

ประการแรก การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญของการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมและการเมืองของชาวสิงหล Gombrich และ Obeyesekere (1988) พบว่า พระพุทธศาสนาของชาวสิงหลไม่ได้เป็นระบบศาสนาที่หยุดนิ่ง แต่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายใต้ความทันสมัยและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยรูปแบบความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาปรับตัวไปตามบริบททางสังคม กระบวนการดังกล่าวทำให้พระพุทธศาสนาสามารถมีบทบาทใหม่ในพื้นที่สาธารณะและสัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ของชาวสิงหล (Gombrich & Obeyesekere, 1988)

ประการที่สอง พระสงฆ์ศรีลังกาเข้าไปมีบทบาททางการเมืองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะตั้งแต่กระบวนการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและการสร้างรัฐหลังอาณานิคม Tambiah (1992) แสดงให้เห็นพัฒนาการตั้งแต่การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในช่วง ค.ศ. 1860–1915 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและรัฐธรรมนูญระหว่าง ค.ศ. 1915–1946 ตลอดจนการเกิดพระสงฆ์ที่มีบทบาททางการเมืองและการสร้างเหตุผลรองรับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพระสงฆ์ กระบวนการดังกล่าวทำให้พระสงฆ์บางส่วนกลายเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดประเด็นสาธารณะและสามารถสนับสนุนหรือตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของผู้มีอำนาจทางการเมืองได้ (Tambiah, 1992)

ประการที่สาม พระพุทธศาสนาเข้าไปสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอัตลักษณ์สิงหลและพุทธชาตินิยม Tambiah (1992) แสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและการเมืองภายหลังได้รับเอกราชทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นสิงหล พระพุทธศาสนา และความเป็นชาติเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วง ค.ศ. 1956 และพัฒนาการในทศวรรษต่อมา พระพุทธศาสนาจึงสามารถถูกใช้เป็นทรัพยากรในการกำหนดว่าอะไรคือผลประโยชน์ของชาติ และใครหรือแนวทางใดมีความเหมาะสมที่จะปกป้องผลประโยชน์ดังกล่าว (Tambiah, 1992)

ประการที่สี่ การปกป้องพระพุทธศาสนาสามารถถูกใช้เป็นเหตุผลรองรับจุดยืนและการกระทำทางการเมือง Bartholomeusz (2002) พบว่า เรื่องเล่าและประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาถูกนำมาตีความในบริบทของความขัดแย้งระหว่างชาวสิงหลกับชาวทมิฬ และบางการตีความอนุญาตให้มองการใช้กำลังว่าอาจชอบธรรมได้ เมื่อพระพุทธศาสนาถูกมองว่าตกอยู่ในอันตราย ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนว่าศาสนาสามารถทำหน้าที่ไม่เพียงสร้างความชอบธรรมแก่ผู้ปกครอง แต่ยังสามารถสร้างกรอบความชอบธรรมให้แก่จุดยืนและการกระทำทางการเมืองบางประเภทได้ (Bartholomeusz, 2002)

ประการที่ห้า พระพุทธศาสนาได้รับการจัดวางไว้ภายในโครงสร้างรัฐธรรมนูญของศรีลังกาอย่างชัดเจน Schonthal (2017) พบว่า ในกระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญของศรีลังกา พระสงฆ์บางกลุ่มคัดค้านการกำหนดพระพุทธศาสนาเป็น “ศาสนาประจำรัฐ” เพราะกังวลว่าจะเปิดโอกาสให้รัฐมีอำนาจควบคุมคณะสงฆ์มากเกินไป แนวทางที่พัฒนาขึ้นจึงเป็นการรับรองสถานะพิเศษของพระพุทธศาสนาควบคู่กับการรักษาพื้นที่ความเป็นอิสระขององค์กรสงฆ์ ซึ่งแตกต่างจากแนวทางของประเทศไทยที่รัฐมีบทบาทกำกับองค์กรสงฆ์มากกว่า (Schonthal, 2017)

ผลการศึกษาจึงสรุปตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ได้ว่า ความชอบธรรมทางการเมืองที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาในศรีลังกามีลักษณะเชื่อมโยงพระพุทธศาสนาเข้ากับอัตลักษณ์สิงหล ความเป็นชาติ บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ และหน้าที่ในการปกป้องพระพุทธศาสนา อย่างเด่นชัด โดยพระพุทธศาสนาสามารถทำหน้าที่ทั้งสนับสนุนและท้าทายอำนาจทางการเมืองได้ (Tambiah, 1992; Bartholomeusz, 2002; Schonthal, 2017)

5.3ความเหมือนและความแตกต่างของบทบาทพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองระหว่างประเทศไทยและศรีลังกา

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่3 พบว่า ประเทศไทยและศรีลังกามีพื้นฐานร่วมกันจากพระพุทธศาสนาเถรวาทและมีประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับคณะสงฆ์เช่นเดียวกัน แต่กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ทำให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวพัฒนาไปในทิศทางที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน

ประการแรก ด้านหลักธรรมและผู้ปกครอง ทั้งสองประเทศมีมรดกทางความคิดที่เชื่อมโยงการปกครองกับหลักธรรมและหน้าที่ในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกและผู้ปกครองที่ทรงธรรมเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองของรัฐพุทธเถรวาท (Tambiah, 1976) อย่างไรก็ตามประเทศไทยรักษาความสัมพันธ์ดังกล่าวไว้ผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง ขณะที่ศรีลังกาไม่มีสถาบันกษัตริย์ในรัฐสมัยใหม่ ทำให้หน้าที่ในการคุ้มครองพระพุทธศาสนาถูกถ่ายโอนไปสู่รัฐ รัฐธรรมนูญ และผู้มีบทบาททางการเมืองมากขึ้น (Schonthal, 2017)

ประการที่สอง ด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ พบความแตกต่างอย่างชัดเจนที่สุด Schonthal (2017) พบว่า ประเทศไทยพัฒนารูปแบบรัฐธรรมนูญนิยมเชิงพุทธ(Buddhist constitutionalism) ที่นำคณะสงฆ์

เข้าสู่โครงสร้างการกำกับของราชสำนักและระบบราชการ และมีกฎหมายคณะสงฆ์รองรับการบริหารแบบรวมศูนย์ ในทางตรงกันข้าม ศรีลังกาพัฒนารูปแบบที่รักษาพื้นที่ความเป็นอิสระของคณะสงฆ์มากกว่า โดยโครงสร้างสงฆ์มีความกระจายตัวและไม่ถูกผนวกเข้าอยู่ภายใต้ระบบบริหารของรัฐในระดับเดียวกับประเทศไทย (Schonthal, 2017)

ประการที่สาม ด้านพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาติ ทั้งสองประเทศต่างมีการเชื่อมพระพุทธศาสนากับความเป็นชาติ แต่มีลักษณะแตกต่างกัน กรณีประเทศไทย พระพุทธศาสนาเข้าไปสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐ และสัญลักษณ์ความเป็นไทย ขณะที่กรณีศรีลังกามีการเชื่อมพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาวสิงหลอย่างเด่นชัดกว่า โดย Tambiah (1992) แสดงให้เห็นว่าพุทธชาตินิยมและอัตลักษณ์สิงหลกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเมืองศรีลังกาหลังอาณานิคม และมีผลต่อความสัมพันธ์กับประชากรชาวทมิฬ

ประการที่สี่ ด้านบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ พบว่า พระสงฆ์ของทั้งสองประเทศสามารถมีอิทธิพลต่อสังคมและการเมือง แต่รูปแบบแตกต่างกัน ประเทศไทยมีองค์กรคณะสงฆ์ที่รวมศูนย์และสัมพันธ์กับโครงสร้างของรัฐอย่างเป็นทางการมากกว่า (Tambiah, 1976; Schonthal, 2017) ส่วนศรีลังกามีประวัติของพระสงฆ์บางกลุ่มที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวและการแข่งขันทางการเมืองโดยตรงอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในประเด็นพระพุทธศาสนา ภาษา ชาติ และอัตลักษณ์สิงหล (Tambiah, 1992)

ประการที่ห้า ด้านกฎหมายและรัฐธรรมนูญ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ทั้งสองประเทศไม่ได้แยกพระพุทธศาสนาออกจากรัฐอย่างเด็ดขาด แต่เลือกใช้กลไกทางกฎหมายแตกต่างกัน ประเทศไทยใช้กฎหมายและระบบราชการเพื่อจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์อย่างเข้มข้น ขณะที่ศรีลังกาให้ความสำคัญกับการรับรองสถานะของพระพุทธศาสนาควบคู่กับการรักษาความเป็นอิสระบางส่วนของคณะสงฆ์ Schonthal (2017) จึงอธิบายว่าทั้งสองประเทศเป็นรูปแบบที่แตกต่างกันของรัฐธรรมนูญนิยมเชิงพุทธ(Buddhist constitutionalism) ซึ่งเกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะการมีหรือไม่มีสถาบันกษัตริย์ ประสบการณ์อาณานิคม โครงสร้างคณะสงฆ์ และลักษณะของระบอบการเมือง

เมื่อสังเคราะห์ผลการวิจัยทั้งหมด พบว่า ประเทศไทยมีรูปแบบการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองผ่านพระพุทธศาสนาที่เน้น “ศีลธรรม–สถาบัน–รัฐ” กล่าวคือ หลักธรรม สถาบันพระมหากษัตริย์ คณะสงฆ์ และกลไกของรัฐถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันภายใต้โครงสร้างที่มีการรวมศูนย์ค่อนข้างสูง (Tambiah, 1976; Schonthal, 2017) ขณะที่ ศรีลังกามีรูปแบบที่เน้น “ศาสนา–อัตลักษณ์–ชาติ” ซึ่งพระพุทธศาสนาเข้าไปสัมพันธ์กับอัตลักษณ์สิงหล พุทธชาตินิยม บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ และการปกป้องพระพุทธศาสนาในพื้นที่การเมือง (Tambiah, 1992; Bartholomeusz, 2002)

ดังนั้น ข้อค้นพบสำคัญของการวิจัยครั้งนี้คือ การมีพระพุทธศาสนาเถรวาทร่วมกันไม่ได้ก่อให้เกิดรูปแบบความชอบธรรมทางการเมืองแบบเดียวกัน แต่พระพุทธศาสนาจะถูกนำไปสร้างความชอบธรรมผ่านสถาบันและกลุ่มทางสังคมที่แตกต่างกันตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศ ประเทศไทยมีสถาบัน

พระมหากษัตริย์และระบบคณะสงฆ์แบบรวมศูนย์เป็นองค์ประกอบสำคัญ ขณะที่ศรีลังกามีประสบการณ์อาณานิคม การสิ้นสุดสถาบันกษัตริย์ โครงสร้างสงฆ์ที่กระจายตัว และการเมืองของอัตลักษณ์สิงหลเป็นเงื่อนไขสำคัญ ความแตกต่างดังกล่าวทำให้พระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นแหล่งความชอบธรรมทางการเมืองภายใต้โครงสร้างที่แตกต่างกัน แม้จะมีรากฐานทางศาสนาร่วมกันก็ตาม (Tambiah, 1976, 1992; Schonthal, 2017)

6. อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องพระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทยและศรีลังกา แสดงให้เห็นว่า แม้ทั้งสองประเทศจะมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นพื้นฐานทางศาสนาร่วมกัน แต่รูปแบบการนำพระพุทธศาสนาไปสัมพันธ์กับการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ความแตกต่างดังกล่าวเกิดจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ โครงสร้างของรัฐ สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ รูปแบบการจัดองค์กรคณะสงฆ์ และความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอัตลักษณ์ของชาติ โดยสามารถอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

ประการแรกผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทยผ่านการเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรม คุณธรรมของผู้ปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์ คณะสงฆ์ และกลไกของรัฐ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Tambiah (1976) ซึ่งอธิบายว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการปกครองในสังคมไทยมีรากฐานอยู่บนแนวคิดเรื่องธรรมราชาและแบบอย่างของพระเจ้าอโศก โดยผู้ปกครองที่ดีต้องใช้อำนาจโดยตั้งอยู่บนหลักธรรมและมีหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ความชอบธรรมของผู้ปกครองจึงไม่ได้เกิดจากการครอบครองอำนาจเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับการแสดงออกถึงคุณธรรมและหน้าที่ทางศาสนา

ข้อค้นพบดังกล่าวยังสอดคล้องกับ Jackson (1989) ที่เสนอว่า พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์มีหน้าที่ทางการเมืองในการสนับสนุนความชอบธรรมของโครงสร้างอำนาจในประเทศไทย โดยเฉพาะเมื่อพระพุทธศาสนาถูกเชื่อมโยงเข้ากับสถาบันทางการเมืองและโครงสร้างทางสังคม การที่รัฐเข้ามาจัดระเบียบคณะสงฆ์และส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้มีความหมายเพียงในด้านการบริหารศาสนา แต่ยังสะท้อนถึงการสร้างความสัมพันธ์เชิงสถาบันระหว่างศาสนากับรัฐ ซึ่งมีผลต่อการคงอยู่ของระเบียบทางการเมืองด้วย

อย่างไรก็ตามผลการวิจัยครั้งนี้ช่วยขยายข้อเสนอของ Tambiah (1976) และ Jackson (1989) โดยชี้ว่าความชอบธรรมที่เกิดจากพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีพัฒนาการจาก ความชอบธรรมเชิงคุณธรรมของผู้ปกครอง ไปสู่ ความชอบธรรมเชิงสถาบัน มากขึ้น กล่าวคือ เมื่อรัฐไทยพัฒนาเข้าสู่ระบบรัฐสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับอำนาจไม่ได้หายไป แต่ถูกจัดระเบียบผ่านกฎหมาย สถาบัน และระบบราชการ โดยเฉพาะการกำกับโครงสร้างคณะสงฆ์และการกำหนดบทบาทของรัฐในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับ Schonthal (2017) ซึ่งอธิบายว่าประเทศไทยมีรูปแบบของรัฐธรรมนูญนิยมเชิงพุทธ

(Buddhist constitutionalism) ที่เชื่อมพระพุทธศาสนาเข้ากับรัฐผ่านกลไกทางกฎหมายและระบบราชการอย่างชัดเจน

ประการที่สอง ผลการวิจัยพบว่า กรณีศรีลังกามีรูปแบบความชอบธรรมทางการเมืองที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา อัตลักษณ์สิงหล ความเป็นชาติ และบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Tambiah (1992) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกาได้พัฒนาเชื่อมโยงกับชาตินิยมสิงหลและกระบวนการสร้างรัฐหลังอาณานิคม ทำให้พระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงระบบความเชื่อ แต่กลายเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดว่าใครเป็นเจ้าของชาติและคุณค่าใดควรได้รับการคุ้มครองโดยรัฐ

ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ Gombrich และ Obeyesekere (1988) ที่ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาในศรีลังกามีการปรับเปลี่ยนรูปแบบตามสภาพสังคมและความทันสมัย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้พระพุทธศาสนาสามารถมีบทบาทใหม่ในพื้นที่สาธารณะและการเมือง มิได้จำกัดอยู่เฉพาะกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น ขณะที่ Seneviratne (1999) แสดงให้เห็นถึงการขยายบทบาทของพระสงฆ์จากพื้นที่ทางศาสนาเข้าสู่กิจกรรมทางสังคมและการเมือง ซึ่งสนับสนุนข้อค้นพบของการวิจัยครั้งนี้ที่ว่า พระสงฆ์ศรีลังกาสามารถเป็นทั้งผู้สนับสนุนและผู้ท้าทายความชอบธรรมของอำนาจทางการเมืองได้

นอกจากนี้ผลการวิจัยที่พบว่า การปกป้องพระพุทธศาสนาในศรีลังกาสามารถถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลรองรับจุดยืนทางการเมือง ยังสอดคล้องกับ Bartholomeusz (2002) ซึ่งศึกษาการตีความแนวคิดทางพระพุทธศาสนาในบริบทของความขัดแย้งและแสดงให้เห็นว่า การปกป้องธรรมะ พระพุทธศาสนา และชุมชนทางศาสนาสามารถถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลทางศีลธรรมเพื่อรองรับการกระทำทางการเมืองบางประเภทได้ ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความชอบธรรมทางศาสนาในศรีลังกามิได้ทำหน้าที่เฉพาะในการสนับสนุนผู้ปกครอง แต่ยังสามารถใช้สนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการนิยามผลประโยชน์ของชาติได้ด้วย

ประการที่สาม ผลการวิจัยเชิงเปรียบเทียบพบว่า ประเทศไทยและศรีลังกามีลักษณะร่วมกันในด้านการให้ความสำคัญแก่หน้าที่ของรัฐและผู้ปกครองต่อพระพุทธศาสนา แต่แตกต่างกันในโครงสร้างที่ใช้เชื่อมพระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง ประเทศไทยมีลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐ และคณะสงฆ์ ขณะที่ศรีลังกามีลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา อัตลักษณ์สิงหล ชาตินิยม และการเมืองแบบมวลชน

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องอย่างชัดเจนกับ Schonthal (2017) ซึ่งเปรียบเทียบพัฒนาการของรัฐธรรมนูญนิยมเชิงพุทธ(Buddhist constitutionalism) ในประเทศไทยและศรีลังกา และพบว่าทั้งสองประเทศต่างนำพระพุทธศาสนาเข้าไปจัดวางในระบบกฎหมายและรัฐธรรมนูญ แต่ใช้รูปแบบที่แตกต่างกัน ประเทศไทยพัฒนาโครงสร้างการกำกับคณะสงฆ์ที่รวมศูนย์และสัมพันธ์กับราชสำนักและระบบราชการอย่างเข้มแข็ง ขณะที่ศรีลังกามีแนวโน้มรักษาความเป็นอิสระของคณะสงฆ์มากกว่า ความแตกต่างนี้ทำให้บทบาทของพระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ต่อการเมืองมีลักษณะแตกต่างกันด้วย

ผลการวิจัยครั้งนี้จึงสนับสนุนข้อเสนอว่า รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับรัฐไม่ได้ถูกกำหนดจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางประวัติศาสตร์และสถาบันของแต่ละประเทศ แม้ไทยและศรีลังกาจะมีรากฐานพระพุทธศาสนาเถรวาทร่วมกัน แต่ประเทศไทยไม่ผ่านประสบการณ์อาณานิคมโดยตรงและยังคงมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางการเมือง ขณะที่ศรีลังกาผ่านประสบการณ์อาณานิคมและไม่มีสถาบันกษัตริย์ในรัฐสมัยใหม่ ส่งผลให้ภารกิจในการปกป้องพระพุทธศาสนาถูกถ่ายโอนไปสู่รัฐ รัฐธรรมนูญ พรรคการเมือง และกลุ่มพระสงฆ์ในรูปแบบที่แตกต่างจากประเทศไทย

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของชาติในศรีลังกามีลักษณะเชื่อมโยงกับชาติพันธุ์มากกว่าประเทศไทย ในกรณีศรีลังกา ความเป็นชาวสิงหลและพระพุทธศาสนามีการเชื่อมโยงกันอย่างเด่นชัด ซึ่ง Tambiah (1992) และ Wickramasinghe (2006) ต่างชี้ให้เห็นว่ากระบวนการสร้างชาติของศรีลังกาหลังอาณานิคมเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการต่อรองอัตลักษณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นการสร้างความชอบธรรมผ่านพระพุทธศาสนาในศรีลังกาจึงมีผลต่อความสัมพันธ์กับชนกลุ่มน้อยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในทางตรงกันข้าม ประเทศไทยมีการเชื่อมพระพุทธศาสนากับความเป็นชาติผ่านสัญลักษณ์และสถาบันที่กว้างกว่า โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ดังนั้น แม้พระพุทธศาสนาจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ชาติไทย แต่ไม่ได้ผูกติดกับชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งอย่างเด่นชัดในระดับเดียวกับกรณีสิงหล–พุทธในศรีลังกา ความแตกต่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองผ่านศาสนามีผลต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในแต่ละประเทศแตกต่างกัน

ผลการวิจัยยังทำให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียง เครื่องมือสนับสนุนความชอบธรรมของรัฐ เท่านั้น แต่สามารถเป็นพื้นที่สำหรับการวิพากษ์และท้าทายอำนาจรัฐได้ด้วย กรณีสันติอโศกในประเทศไทยที่ Rakprachathai (2021) ศึกษา แสดงให้เห็นว่ากลุ่มทางพระพุทธศาสนาสามารถสร้างกรอบความคิดของตนเองเพื่อประเมินและวิพากษ์รัฐบาล ขณะที่กรณีศรีลังกา พระสงฆ์บางกลุ่มมีบทบาทโดยตรงในการผลักดันหรือคัดค้านนโยบายทางการเมือง ผลดังกล่าวชี้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ควรถูกมองว่าเป็นสถาบันที่มีบทบาทสนับสนุนรัฐเพียงด้านเดียว แต่เป็นพื้นที่ที่มีการต่อรองความหมายของความชอบธรรมอยู่ตลอดเวลา

จากการอภิปรายทั้งหมด สามารถเสนอข้อสังเคราะห์สำคัญคือ ความชอบธรรมทางการเมืองที่อาศัยพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีลักษณะเด่นแบบ “ศีลธรรม–สถาบัน–รัฐ” ขณะที่ศรีลังกามีลักษณะเด่นแบบ “ศาสนา–อัตลักษณ์–ชาติ” ความแตกต่างนี้มิได้หมายความว่าประเทศไทยไม่มีมิติด้านอัตลักษณ์ หรือศรีลังกาไม่มีมิติด้านสถาบัน แต่เป็นการชี้ให้เห็นว่าแต่ละประเทศมีศูนย์กลางของกระบวนการสร้างความชอบธรรมที่แตกต่างกันตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และการเมืองของตนเอง

ดังนั้น ผลการวิจัยครั้งนี้จึงสนับสนุนข้อเสนอว่า การศึกษาพระพุทธศาสนากับการเมืองในสังคมเอเชียควรหลีกเลี่ยงการอธิบายว่าพระพุทธศาสนามีบทบาททางการเมืองในรูปแบบเดียวกันทุกประเทศ แม้จะอยู่ในประเพณี

เถรวาทร่วมกันก็ตาม แต่ควรพิจารณาว่า พระพุทธศาสนาถูกเชื่อมโยงกับสถาบันใด กลุ่มทางสังคมใด อัตลักษณ์แบบใด และกลไกของรัฐรูปแบบใด เพราะองค์ประกอบเหล่านี้เป็นตัวกำหนดว่าพระพุทธศาสนาจะทำหน้าที่สนับสนุน รักษา ต่อรอง หรือท้าทายความชอบธรรมทางการเมืองในแต่ละสังคมอย่างไร

สรุป

การวิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง: การศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทยและศรีลังกา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในประเทศไทยและศรีลังกา และเพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของทั้งสองประเทศ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพจากเอกสารและการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ผลการวิจัยพบว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทต่อความชอบธรรมทางการเมืองของทั้งสองประเทศอย่างชัดเจน แต่มีรูปแบบและกลไกที่แตกต่างกันตามบริบททางประวัติศาสตร์ โครงสร้างของรัฐ รูปแบบองค์กรคณะสงฆ์ และอัตลักษณ์ทางสังคมการเมือง

สำหรับประเทศไทย พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการสร้างความชอบธรรมผ่านการเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรม คุณธรรมของผู้ปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์ คณะสงฆ์ และรัฐ แนวคิดเรื่องธรรมราชาและการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การใช้อำนาจทางการเมืองสัมพันธ์กับคุณธรรมและหน้าที่ทางศาสนา ขณะเดียวกันเมื่อประเทศไทยเข้าสู่กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาได้รับการจัดระเบียบผ่านกฎหมายและระบบราชการมากขึ้น โดยเฉพาะการบริหารคณะสงฆ์และการกำหนดบทบาทของรัฐในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา ลักษณะดังกล่าวทำให้รูปแบบความชอบธรรมของไทยมีลักษณะเด่นในเชิง ศีลธรรม–สถาบัน–รัฐ

สำหรับศรีลังกา พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการสร้างความชอบธรรมผ่านความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา อัตลักษณ์สิงหล ความเป็นชาติ และบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์อย่างเด่นชัด พัฒนาการดังกล่าวสัมพันธ์กับประสบการณ์อาณานิคม การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา การสร้างรัฐหลังได้รับเอกราช และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ พระสงฆ์บางส่วนจึงสามารถมีบทบาททั้งในการสนับสนุนและท้าทายอำนาจทางการเมือง ขณะที่พระพุทธศาสนาได้รับการรับรองสถานะสำคัญในโครงสร้างรัฐธรรมนูญของประเทศ รูปแบบความชอบธรรมของศรีลังกาจึงมีลักษณะเด่นในเชิง ศาสนา–อัตลักษณ์–ชาติ

เมื่อเปรียบเทียบทั้งสองประเทศพบว่า ทั้งไทยและศรีลังกาต่างเห็นความสำคัญของการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา และต่างใช้พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าทางศีลธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชาติ อย่างไรก็ตามความแตกต่างสำคัญอยู่ที่โครงสร้างที่รองรับความสัมพันธ์ดังกล่าว ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ที่รวมศูนย์และเป็นสถาบันมากกว่า ขณะที่ศรีลังกามีความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์สิงหลและการเมืองแบบมวลชนที่เด่นชัดกว่า จึงสรุปได้ว่าการมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นพื้นฐาน

ร่วมกันไม่ได้ทำให้เกิดรูปแบบความชอบธรรมทางการเมืองแบบเดียวกัน แต่บริบทเฉพาะของแต่ละประเทศเป็นตัวกำหนดว่าพระพุทธศาสนาจะเข้าไปสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมืองในลักษณะใด

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการเมืองควรพิจารณาศาสนาในฐานะสถาบันทางสังคมและแหล่งคุณค่าทางการเมือง ไม่ควรจำกัดการศึกษาไว้เฉพาะคำสอนหรือกิจกรรมทางศาสนา เพราะพระพุทธศาสนายังสัมพันธ์กับรัฐ กฎหมาย อัตลักษณ์ และความชอบธรรมของผู้ปกครองด้วย

การศึกษาเชิงเปรียบเทียบควรให้ความสำคัญกับบริบททางประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศ เนื่องจากแม้ประเทศต่างๆ จะมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเหมือนกัน แต่ประสบการณ์อาณานิคม สถาบันพระมหากษัตริย์ โครงสร้างคณะสงฆ์ และระบบการเมืองที่แตกต่างกันสามารถทำให้บทบาททางการเมืองของพระพุทธศาสนาแตกต่างกันอย่างมาก

นอกจากนี้ควรพัฒนากรอบการวิเคราะห์ความชอบธรรมทางการเมืองให้ครอบคลุมทั้งมิติ ศีลธรรม สถาบัน อัตลักษณ์ และกฎหมาย เพื่อให้สามารถอธิบายบทบาทของศาสนาในรัฐสมัยใหม่ได้รอบด้านยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรขยายการศึกษาเปรียบเทียบไปยังประเทศพุทธเถรวาทอื่น เช่น เมียนมา กัมพูชา และลาว เพื่อศึกษาว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในรูปแบบใด และแตกต่างจากประเทศไทยและศรีลังกาอย่างไร

ควรศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และองค์กรทางพระพุทธศาสนาในสังคมร่วมสมัยเพิ่มเติม โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในประเด็นสาธารณะ การเลือกตั้ง การเคลื่อนไหวทางสังคม และการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมืองในยุคดิจิทัล

ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสิทธิของชนกลุ่มน้อย เสรีภาพทางศาสนา และความเป็นกลางของรัฐ เพื่อวิเคราะห์ว่า การให้สถานะพิเศษแก่ศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ส่งผลต่อความสมดุลระหว่างอัตลักษณ์ของชาติและสิทธิของประชาชนกลุ่มอื่นอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

Bartholomeusz, T. J. (2002). *In defense of Dharma: Just-war ideology in Buddhist Sri Lanka*. RoutledgeCurzon.

DeVotta, N., & Stone, J. (2008). Jathika Hela Urumaya and ethnic party politics in Sri Lanka. *Pacific Affairs, 81*(1), 31–51.

Gombrich, R., & Obeyesekere, G. (1988). *Buddhism transformed: Religious change in Sri Lanka*. Princeton University Press.

Harris, I. (Ed.). (2001). *Buddhism and politics in twentieth-century Asia*. Continuum.

Jackson, P. A. (1989). *Buddhism, legitimation, and conflict: The political functions of urban Thai Buddhism*. Institute of Southeast Asian Studies.

Pasanaga, A., Limvong, S., Likitpattanakul, S., & Pomphithak, C. (2026). Policy origins and jurisdictional challenges of the four committees under the Prime Minister's Office Regulation on the Protection of Buddhism B.E. 2568. *Journal of Philosophical Vision, 30*(2), 166–178.

Rakprachathai, V. (2021). Santi-Asoke: Political thought and diagnostic framing in the Thaksin government. *Journal of Social Sciences Naresuan University, 17*(2).

Schonthal, B. (2017). Formations of Buddhist constitutionalism in South and Southeast Asia. *International Journal of Constitutional Law, 15*(3), 705–733. https://doi.org/10.1093/icon/mox065

Schonthal, B., & Ginsburg, T. (Eds.). (2022). *Buddhism and comparative constitutional law*. Cambridge University Press.

Seneviratne, H. L. (1999). *The work of kings: The new Buddhism in Sri Lanka*. University of Chicago Press.

Swearer, D. K. (2010). *The Buddhist world of Southeast Asia* (2nd ed.). State University of New York Press.

Tambiah, S. J. (1976). *World conqueror and world renouncer: A study of Buddhism and polity in Thailand against a historical background*. Cambridge University Press.

Tambiah, S. J. (1992). *Buddhism betrayed? Religion, politics, and violence in Sri Lanka*. University of Chicago Press.

Wickramasinghe, N. (2006). *Sri Lanka in the modern age: A history of contested identities*. University of Hawai'i Press.

Youngmevittaya, W. (2019). Buddhadasa and the legitimation for the ideology of the Thai state. *Journal of Social Sciences Naresuan University*.